

Da Storofsen herja i Nord-Østerdalen

Av Arne Dag Østigaard

På 1700-talet var vêrlaget verre enn no. Frå 1772 var somrane kjølege og vintrane snørike og lange. Særleg var 1787 og 1788 ille. Så vart våren 1789 både sur og sein. Men frå 18. mai slo det voldsamt om med nærmast tropisk varme akkompagnert av toreskrall både dag og natt. Derfor håpa folk flest på kronår, mens dei mest fryktsame var redde for både syndflod og dommedag. For toreslåtta dundra slik at tjukkmjølka skvalpa av fata når ein drakk!

21. - 23. juli holdtes det ting på Nysted i Tynset. Det var i den bygninga som Tynset kommune i all si historieløyse reiv på 1970-talet. Tore Moskaret frå Vetl-Elvdalen fortalte at det hølja utan stans heile tre dagar. Tore Oppistu Øverby frå Tyllaldalen budde på Sandbakken. Om morgonen kunne han vasse bort til vindauget og vaske seg i Glåma. Halt-Erik Mellstjønna skildra seg slik: «De' regna så de' søyde, tor'n slo, og glasrutan skrall, og rett som det va' slo skrivar'n (Johan Chr. Schultz frå Elverum) protokollen samen og bad: «I Jesu navn.»

Marka var metta frå før, så vassmengdene fór i full fart nedover der dei fann nærmaste vegen. Ørsmå bekker voks til digre elver der det syda og kokte i den mørkebrune leirsuppa som dro med seg rubb og rake ned til dalbotnen og Glåma. Ho hadde vore ei god venninne og gavmild med både fisk og drikkevatt, men no var ho forandra til ei livsfarleg og forderdeleg furie for folk og fe. Ja, heile naturen susa og buldra mens vatnet steig fort og faretruande og sopte med seg hus, dyr og heim i vill ferd vidare nedover Østerdalen.

I Nord-Østerdalen gjekk det verst utover vetlelv-dølene. Simen O. Steimoeggen sat trygt på Tynsettinget utan å vite at familien var i livsfare. Kona Kirsti prøvde å redde seg unna flaumen med to små barn. Ho bar den minste på ryggen og leidde den andre. Rådwill

og skrekkslagen fann dei seg ei tuve å stå på. Heldigvis fekk grannen Per Steimosteen auge på dei og kom roande til unnsetning.

Alt folk i grenda fekk etter kvart samla seg på eit trev på Smedplass, der dei sat og sukka over elendigheita. Gudlaug og Simen O. Steimoen vart så motlause at dei bytta Steimoen mot en gard oppe i Fådalen: «De' bi itte en grøn flekk mere i Steimoa», stønna gubben mistrøstig. Da flaumen gav seg, og folk kunne sjå att hustuftene, såg det riktig sørgeleg ut. Dei husa som ikkje var rivne vekk, låg velta. Nede på Sandeggjordet fann dei att bakstetakka frå Steimoen. Og der garden låg med liv og rørsle før ofsen, har Folla funne seg nytt får!

Der Engen ligg i dag fantes to av dei gamle Baugenbruka. Vatnet nådde to meter over golvet på det verste, og tømmerstokkar flaut gjennom glugger og glas. Husa hamna til slutt på botnen av det nye elvefåret. Etterpå har to nye gardsbruk sett dagens lys: Baugslia og Lia nordre. Også Fetten måtte forlates, slik at Nyeggen og Rønningen ble bygde på eit høgare og sikrare lende. Flatåsplassane vart derimot forlatt for evig og alltid.

Gulløygarden låg rett utafor der vi finn garden i dag. For her gjorde Folla reint bord. Restar av brønnbygninga kunne ein skimte på botnen av elva så seint som for femti år sia. Familien måtte rømme oppå ein avsats oppi eggja, der dei sov og åt under open himmel. Sigrid og Kristoffer Gulløyen var velstående folk, da dei dreiv mye med handel. Men etter at flaumen hadde herja på garden såg særleg gubben svart på det. Han gråt og mumla: «Å bi fattig kunne vel ingen tru hell' tenkje!» men etter gode grannars dugnadshjelp reiste garden seg på ny.

Oppi Folldalen holdt fattige Kirsti Ryen til på ein

plass attmed Folla. Ho mista det vesle ho eigde. Så det var eit Guds under at det ikkje gjekk menneskeliv tapt i Østerdalen, slik som i Oppland, der 68 menneske drukna. Men i Tyllidalen var det på nære nippet. På Karlsruvollen ved Tysla sov kjerringa saman med ein liten unge. Dei bråvakna av at ein geitekillling mekra så gudsjammerleg. Kona flykta i full fart ut av ei glugge på baksida med ungen på slep. Like etterpå drog Tysla av garde med heile huset. Samtidig løsna eit digert jordskred sør for Øverby-grenda. Først i våre dagar har skogen grodd opp att der.

Også mellom Løkkebakken og Lian på Fåset var situasjonen prekær ei stund. Storbekken demma seg opp, og den digre demninga trua grenda. Folk flykta i panikk. Da vatnet deisa nedover dalen dreiv det med seg tonnevis av god matjord frå Søgard og Hektoen. En del av dette forsvann helt ned til to meter under noverande overflata. Også Kvernbekken frå Flat-Tron vart ganske vill og gal av seg. Til slutt fann den nytt laup mellom Grindegga og Vetl-Steien. Før hadde den gammalt får mellom Randmæl og Sørhus. Så oppover i sidedalene var det heller ikkje trygt under tragedien. Tilmed i seterstua til Vetl-Steien i Djupdalen dukka en rådvill bekk opp!

Men den aller største katastrofen skjedde på Kvikne, der kopparverket hadde virka sia 1629. Gruveopninga til Segen Gottes låg farleg nær ein flaumstor bekk. Dammen ved Frengstادتjønna gav etter for det valdsame presset frå vatnet. Stigaren vart så forfjamsa og livredd at han beordra arbeidarane ned i gruva for å redde reiskapane. Heldigvis rakk dei unna og ut att like før bekkens tordna inn i gruva.

Nede i dalen feide Orkla med seg smeltehytta på Innset. Hyttemeister Jens Kleffel vart syndebukk og fekk sparken. Det kommenterte han ironisk: «Dei sett ein student til bergskrivar (Johan Hammond) og ein skreddar til kolfut (Rasmus Dalsegg), men eg, ein bergkunnig mann, sett dei på porten!» Men i alle fall vart Storofsen kroken på døra for Kvikne Kopparverk med alle dei økonomiske og sosiale problema det førte

med seg for ei fattig fjellbygd.

I Rendalen hadde folk frykta det verste tidleg på vinteren. 1. juledag kjørte Ola Sjølie til kjerke over Stor-sjøen, noe som ikke hadde skjedd i manns minne. Vinteren fortsatte med frost og mengder med snø. Og så dukka «Hemfloa» og «Fjellfloa» opp så å seie samtidig. På Utstu Akre kunne ein binde båten attmed låveveggen under flaumen, mens Flensøya vart lagt heilt under vatn. Ei løe flaut tvers over til Fiskviks-støa. På Oppi og Utti i Finstad vart både hus og jord tatt av elva. Ei jente som var på seterferd i Neklia, vart så skrekkslagen at ho vart sinnsjuk, seies det.

Flaumen var føre høyvinna, og dei aller fleste dyra må ha vore trygt oppi setrene, i alle fall i Nord-Østerdalen. Det er derfor noe forvirring når det gjeld kor mange dyr som omkom. Men det er truleg rett når Steimoeggen skriv i Alvdals-boka at det var *nedgangen* på husdyr som vart registrert, og med så mye før som vart øydelagt, var det sikkert heilt nødvendig med stor nedslakting etterpå. At 405 storfe, 962 småfe og 721 hestar drukna i Tynset prestegjeld kan derfor umogleg stemme!

Det er heller ikkje rett at Storofsen førte til stor og øyeblikkeleg utvandring til Indre Troms. Ulovleg utflytting nordover hadde begynt allereie tidleg på 1700-talet. Og i august like etter flaumen vendte skogfogd Nicolai Hersleb Ramm attende frå ei reise i Bardu. Han ville finne ut om det lot seg gjere å kolonisere dette området. Oppdraget hadde han fått frå regjeringa i København. Men det var først etter 1820 at det vart fart på emigrasjonen til Nord-Noreg. For det var da folk fekk løyve til å reise frå bygda utan at dei måtte søkje presten om det.

Elles sat storflaumen frå 1772 friskt i minne. Da kronprins Frederik var på militær reise gjennom Østerdalen i 1788, gav han ordre om at det skulle settas opp ei minnestøtte i Elverum. Lite visste han og amtmann Høyer om den flaumen som skulle herje i dalen året etter. Det seies elles at vi fekk ein enda kraftigare

storflaum i 1867 i Nord-Østerdalen, og at Storofsen vart skikkeleg stor først da vassmassane nådde Sør-Østerdalen i 1789.

Storofsen vart minna med både grøss og gru etterpå, men verre for folk flest vart nok krigsåra 1807-1814, og særleg da svartåret 1812. Desse hendingane satte seg nok fastare i minnet i generasjonar etterpå.

Men at Storofsen var fælare enn dei vanlege flaumane, var nok fordi den kom på slik ei uvant og ulagleg tid. Og jammen vart 200-årsjubileet feira med ein flaum omlag på same tid som Storofsen i 1789.